

Φώτης Καφάτος: Αναφορά στην Κρήτη

Γνώρισα για πρώτη φορά τον Φώτη Καφάτο στο σπίτι του στο Καίμπριτζ Μασαχουσέτης το 1971. Είχε πρόσφατα εκλεγεί τακτικός καθηγητής Βιολογίας στο Πανεπιστήμιο Χάρβαρντ –ο νεαρότερος στην ιστορία του– και λίγο μετά καθηγητής στο Πανεπιστήμιο Αθηνών στην ίδια «έδρα». Αναποφάσιτος για το «δέον γενέσθαι» –δεν γύρναγες έτσι «απήφιστα» στην Ελλάδα εκείνο τον καιρό (και μάλιστα από το Χάρβαρντ)– κάλεσε στο σπίτι του τους Έλληνες μεταπτυχιακούς φοιτητές της περιοχής για μια γνωριμία και συζήτηση. Το «θέμα» ήρθε γρήγορα στο τραπέζι. Ο οικοδεσπότης ήθελε να μάθει από τους καλεσμένους του –κυρίως από τις «νέες αφίξεις»– τα τελευταία νέα από το ελληνικό πανεπιστήμιο. Το ερώτημά του ήταν πολύ συγκεκριμένο και αγωνιώδες. Έχει νόημα –κι αν έχει νόημα μπορείς;– να είσαι προοδευτικός καθηγητής στην Ελλάδα σήμερα; Δεν ήθελα να τον απογοητεύσω –ο «προοδευτικός καθηγητής» ήταν τότε «ουσιώδες εν ανεπαρκεία»– και του ανέφερα ένα «αρχαίο» παράδειγμα. Τον Νίκο Κρητικό. Τον καθηγητή-θρύλο του Εθνικού Μετσοβίου Πολυτεχνείου. Είχε γράψει το πρώτο βιβλίο Μαθηματικών στη Δημοτική και –έτσι έλεγε ο θρύλος– στον καιρό της Κατοχής (μεταξύ άλλων «περίεργων» πράξεών του) είχε βγάλει το σακάκι του για να το δώσει στον φοιτητή που «τουρτούριζε» στα τελευταία καθίσματα του κεντρικού αμφιθεάτρου του Ιδρύματος. Πρέπει να διηγήθηκα το περιστατικό με αρκετή θέρμη γιατί στο τέλος της βραδιάς κι ενώ ετοιμαζόμουν να φύγω φορώντας ένα ελαφρύ σακάκι, με υπομηδενικές θερμοκρασίες έξω, βλέπω πίσω μου τον οικοδεσπότη μ' ένα βαρύ στρατιωτικό «τζάκετ» στο χέρι –από τα «περισσέματα» του πολέμου στο Βιετνάμ– να μου λέει χαμογελώντας. «Στέφανε, δεν ξέρω αν μπορώ να είμαι προοδευτικός καθηγητής στην Ελλάδα σήμερα, αλλά εδώ στο Καίμπριτζ μάλλον μπορώ». Και μου δίνει το τζάκετ. Μου άρεσε το χιούμορ –και το τζάκετ(!)– και κάπως έτσι ξεκίνησε η φιλία μου με τον Φώτη Καφάτο. Μια από τις πιο δυνατές φιλίες της ζωής μου.

Σύντομα οι συναντήσεις στο σπίτι του Καφάτου θα πάρουν τακτική μορφή. Μια ομάδα ανθρώπων θα βρισκόμασταν κάθε δύο βδομάδες για να συζητάμε προβλήματα της ελληνικής εκπαίδευσης με συγκεκριμένο θέμα και εισηγητή κάθε φορά. Η απόλυτη οργάνωση! Η οποία όμως κατέρρευσε ήδη από την πρώτη συνάντηση όταν ένας νεοφερμένος, «χωρίς τρόπους», πήρε τον λόγο και μας είπε ότι ήταν περίπου ντροπή μας να συζητάμε για εκπαιδευτικά ζητήματα όταν «εκεί κάτω», στην πατρίδα,

βασανίζονται άνθρωποι. Οι συναντήσεις στο σπίτι του Καφάτου συνεχίστηκαν, παρ' όλα αυτά, αλλά με τελείως διαφορετικό περιεχόμενο. Κι όχι μόνο στο σπίτι αλλά και στο εργαστήριό του στο Χάρβαρντ το οποίο –όντας εξοπλισμένο και με έναν αρχαίο πολύγραφο– μετατράπηκε για κάποιο διάστημα σε ένα νυχτερινό τυπογραφείο. Εκεί συντάσσονταν και τυπώνονταν τα ενημερωτικά-αντιδικτατορικά φυλλάδια που μοιράζονταν κάθε Κυριακή έξω από τις ελληνικές εκκλησίες της περιοχής.

Εν τω μεταξύ είχα αρχίσει να γνωρίζω και τις άλλες πλευρές του Φώτη Καφάτου. Παραδείγματος χάριν την αγάπη του για τα βουνά –οι πορείες μας με τον ίδιο και τη Σάρα (αλλά πολύ συχνά και τα... «Καφατάκια») ήταν πάντα μια μικρή περιπέτεια– και, κυρίως, την αγάπη του για την κοινή πατρίδα μας την Κρήτη. Σε αντίθεση όμως μ' εμένα –ίσως γιατί εγώ ήμουν Σητειακός κι εκείνος Ρεθεμνιώτης (και ξέρουμε όλοι πόσο διαφέρουν αυτά τα δύο... κρητικά φύλα)– ο Φώτης Καφάτος ήταν ένας ... μαχόμενος Κρητικός. Του άρεσε να το φωνάζει. Η αγγλική επιγραφή στην πόρτα του γραφείου του στο Χάρβαρντ δεν σου άφηνε πολλά περιθώρια για... αμφιταλαντεύσεις. *«Πες μια κακή κουβέντα για έναν Κρητικό φίλο μου και... χάθηκες»*. Κρητικό αριθμό είχε ακόμα και το αυτοκίνητό του! ΚΡΗΤΗ 4 έγραφαν περήφανα οι πινακίδες του εκθέτοντας όμως τον ιδιοκτήτη του στα σκωπτικά σχόλια των φίλων του –ακόμα και σχετική μαντινάδα γράφτηκε– όταν το ταλαίπωρο εκείνο τετράτροχο (ένα πεζώ απροσδιόριστης ηλικίας) αρνιόταν να ανταποκριθεί στις ευθύνες του ονόματός του!

Ο αντικαταναλωτισμός –όχι ως κήρυγμα αλλά ως ενδιάθετη στάση ζωής και καθημερινή πράξη– ήταν (και είναι) ένα άλλο διακριτικό γνώρισμα της οικογένειας Καφάτου. Αν τα χρόνια των «εξήντα» –τα περίφημα «sixties»– άφησαν σε κάποιους ανθρώπους μόνιμα ίχνη (και δεν πέρασαν από πάνω τους ως «μόδα»), ανάμεσα σ' αυτούς είναι ο Φώτης και η Σάρα. Η απλότητα στο ντύσιμο και στη ζωή τους είναι γνωστή σε πολλούς. Ελάχιστοι όμως γνωρίζουν ότι οι «Καφάτοι» αποτελούν ίσως το μοναδικό παράδειγμα γονέων της γενιάς τους που μεγάλωσαν τα παιδιά τους χωρίς τηλεόραση! Το «είδος» ήταν άγνωστο στο σπίτι τους στο Καίμπριτζ. Στο ίδιο σπίτι αφθονούσαν όμως άλλα αγαθά. Ανάμεσα σ' αυτά και ... πολλή Ελλάδα. Η Σάρα μετέφραζε –και δημοσίευε– αμερικανική ποίηση στα Ελληνικά και αργότερα ένα δικό της βιβλίο –επίσης στα Ελληνικά– για την κατάσταση στη Λατινική Αμερική. Εκείνη τη γη της ουτοπίας, όπου είχαν «μεταναστεύσει» τότε οι ελπίδες (και οι

φαντασιώσεις) της γενιάς μας για έναν δικαιότερο κόσμο.

Πάνω απ' όλα όμως, σ' εκείνο το σπίτι –και στην παρέα έξω απ' αυτό– «κυκλοφορούσε» πολλή μουσική. Πολλή ελληνική μουσική αλλά και μουσική απ' όλο τον κόσμο. Και κυρίως τραγούδι. Από Θεοδωράκη και ρεμπέτικο έως βυζαντινή ψαλμωδία και ριζίτικο· πολύ ριζίτικο. Στα δύο τελευταία είδη –την ψαλμωδία και το ριζίτικο– ο Φώτης ήταν πάντα ο αδιαφιλονίκητος πρώτος. Όταν –πολλά χρόνια αργότερα, μέρες δεκαπενταύγουστου– νυχτωθήκαμε στις απόκρημνες νότιες πλαγιές των Λευκών Ορέων, πάνω από το παραλιακό εκκλησάκι του Αγίου Αντωνίου, δεν ξέρω αν εκείνο που μας έσωσε ήταν η καταβατική μας δεινότητα, μέσα στο σκοτάδι, ή ο *παρακλητικός κανόνας* που τόσο γλυκά είχε ψάλει ο Φώτης λίγο νωρίτερα, όταν έπεφτε το σούρουπο!

Ενώ όμως πολλά αλλάζουν στην επαγγελματική ζωή του Φώτη Καφάτου από τότε μέχρι σήμερα –Καίμπριτζ, Αθήνα, Ηράκλειο, Χαϊδελβέργη, Λονδίνο– η Κρήτη παραμένει το σταθερό σημείο αναφοράς του. Η Κρήτη «συμπυκνωμένη» σ' ένα μικρό χωριό στα νότια του νομού Χανίων, στη «σκιά» των Λευκών ορέων: τη *Σούγια*. Από το 1974 που την πρωτοανακάλυψε με τον Γιώργο Γραμματικάκη, μέχρι σήμερα – σχεδόν σαράντα ολόκληρα χρόνια!– πηγαίνει κάθε χρόνο εκεί με την οικογένειά του για καλοκαιρινή ξεκούραση (μετά συγγραφικής εργασίας!) και πορείες στα πανέμορφα παλιά μονοπάτια που ξεκινούν από κει. Και μένει πάντα –επί σαράντα σχεδόν χρόνια!– στο ίδιο απλό σπίτι. Με τη συντροφιά του Βαγγέλη και της Γεωργίας Μυριζάκη. Δυο σπάνιων Κρητικών που έμειναν αγάλαστοι από το «μεγάλο κύμα» που σάρωσε την Κρήτη όλα αυτά τα χρόνια. Αναγνωρίζοντας αυτή τη μοναδική σχέση του με τον τόπο τους, οι Σελινιώτες ανακήρυξαν πριν λίγα χρόνια τον Φώτη Καφάτο επίτιμο δημότη τους. Και το γιόρτασαν με το δικό τους ιδιαίτερο τρόπο.

Όμως τον αληθινό –τον *ολόκληρο*– Φώτη Καφάτο μπορείς να τον γνωρίσεις μόνο πάνω στα βουνά της Κρήτης. Σ' εκείνα τα μοναδικά παλιά μονοπάτια όπου μπορείς ακόμα να βρεις την πραγματική ψυχή του τόπου· και τη δική σου. Ευτύχησα να περπατήσω με τον Φώτη σ' όλα τα βουνά της Κρήτης –από τις Μαδάρες και τον Ψηλορείτη ως τα Λασηθιώτικα, κυρίως όμως τις Μαδάρες– και κρατάω μια πολύ ξεχωριστή θέση στην ψυχή μου γι' αυτούς τους «περιπάτους». Τρόπος του λέγειν περιπάτους. Γιατί όταν περπατάς με τον Φώτη Καφάτο στις Μαδάρες έχεις δίπλα σου

έναν κρητικό Δον Κιχώτη έτοιμο να παραδοθεί άνευ όρων στο *κάλεσμα* αυτού του «μαγικού βουνού». Έτσι όλα είναι ανοικτά για το απρόβλεπτο· την *περιπέτεια* (ακόμα και το ...*φιάσκο*) ή το *θαύμα*. Συνήθως συμβαίνουν και τα δύο. Όπως εκείνη τη φορά που θα ανεβαίναμε στις Πάχνες· την ψηλότερη κορφή στα Λευκά Όρη. Και βρεθήκαμε –ακολουθώντας ευλαβώς το σχέδιο του αρχηγού (με βάση τους «αλάνθαστους» στρατιωτικούς χάρτες που είχε φέρει μαζί του)– ακριβώς απέναντι! Είχαμε καταλάβει τη... λάθος κορυφή! Η θεωρία της «σχετικότητας» που επικαλέστηκα –αν ήμασταν απέναντι, είπα, θα βλέπαμε τούτη την κορυφή ως ψηλότερη διότι το ύψος είναι σχετικό(!)– δεν μπόρεσε δυστυχώς να αποτρέψει το αναπόφευκτο. Ο αρχηγός κατέβασε κάτω όλη την ομάδα και την ανέβασε ξανά κατ’ ευθείαν πάνω, από την απέναντι πλαγιά· στις πραγματικές Πάχνες αυτή τη φορά! Και επιπλέον –επειδή θεώρησε κατώτερη μιας τέτοιας ομάδας(!) την εύκολη επιστροφή στη βάση μας (ένα μιτάτο στα 1800 μέτρα)– σχεδίασε μια άλλη επιστροφή, έξι ωρών, μέσα από το πιο αξέχαστο σεληνιακό τοπίο που είχαμε δει ποτέ! Το «θαύμα» είχε συμβεί κι αυτή τη φορά! Διηγούμαι το περιστατικό εκτός των άλλων, και για να υπαινιχθώ (με τρόπο ανάλαφρο) κάτι ουσιώδες. Το *ηγετικό χάρισμα* του Φώτη Καφάτου. Τη μοναδική ικανότητά του να «παίρνει πάνω του μια ομάδα ανθρώπων» – ακόμα και την πιο απρόθυμη ομάδα– και να τη φτάνει στην κορυφή. Έστω κι αν κάποιες φορές είναι η... λάθος κορυφή!

Σ’ έναν απ’ εκείνους τους «περιπάτους» στις Μαδάρες, άκουσα για πρώτη φορά τον Φώτη Καφάτο να μιλάει για την *ελονοσία* και τον φορέα του σχετικού παράσιτου· το *κουνούπι*. Η αρρώστεια είχε πια ξεχαστεί στον δικό μας –τον *δυτικό*– κόσμο, γι’ αυτό την είχαν περίπου ξεχάσει και οι ειδικοί επιστήμονες· γιατροί ή βιολόγοι. Όμως η ελονοσία «θέριζε» εκατομμύρια ανθρώπους κάθε χρόνο στις λιγότερο τυχερές περιοχές του πλανήτη μας· κυρίως στην Αφρική. Έτσι, πριν από είκοσι περίπου χρόνια, το ίδρυμα Μακ Άρθουρ –ένας οργανισμός που χρηματοδοτεί μόνο επίλεκτα ερευνητικά προγράμματα– επέλεξε την ελονοσία ως *στόχο* και ζήτησε από μια ομάδα διαπρεπών ερευνητών –με τον Φώτη Καφάτο έναν εξ αυτών– να συμπεριλάβουν στα ερευνητικά τους ενδιαφέροντα αυτή την ξεχασμένη αρρώστια. Και κάπως έτσι μπήκε στη ζωή του Φώτη Καφάτου το *κουνούπι*. Η δική του κύρια ευθύνη θα ήταν να μελετήσει τους πολύπλοκους μοριακούς μηχανισμούς που επιτρέπουν στο παράσιτο της ελονοσίας να «χρησιμοποιεί» το *κουνούπι* για τους δικούς του «σκοπούς». Αυτός ήταν και ο μόνος σίγουρος –αν και μακρύς– δρόμος για να φτάσουμε κάποτε και στον

«πραγματικό» στόχο· την κατασκευή ενός αποτελεσματικού εμβολίου γι' αυτή την αρρώστια.

Ο ίδιος δεν μιλάει ποτέ γι' αυτό το στόχο. Μιλάει για την «επιστήμη του κουνουπιού». Αυτήν που φτιάχτηκε τα τελευταία χρόνια κυρίως στο εργαστήριό του. Μιλάει για τα ερωτήματα που απαντήθηκαν κι εκείνα που μένει να απαντηθούν το αμέσως επόμενο διάστημα. Όμως ακούγοντάς τον, δύσκολα αποφεύγεις την εντύπωση ότι βαθειά στο μυαλό του είναι καρφωμένος ένας «τελικός» στόχος· το *φάρμακο της ελονοσίας*.

Διερωτώμαι –όχι χωρίς ανησυχία(!)– ποια κορυφή της Κρήτης θα διαλέξει ο Φώτης Καφάτος για να κάνει την αναφορά του όταν αυτό συμβεί. Όταν ο στόχος γίνει πραγματικότητα. Γιατί βέβαια αυτό το «μυστικό νόημα» είχαν πάντα εκείνες οι πορείες –εκείνοι οι «περίπατοι»– στα μεγάλα παλιά μονοπάτια. Αυτό ήταν το *κεντρικό νήμα* στη ζωή του Φώτη Καφάτου: *Η διαρκής αναφορά στην Κρήτη*. Αυτό δηλαδή που συνιστά την ουσία του γενέθλιου τόπου· την ουσία της πατρίδας. *Τόπος σου δεν είναι εκεί που μένεις αλλά εκεί που λογοδοτείς· εκεί που κάνεις την αναφορά σου*. Και ο τόπος του Φώτη Καφάτου είναι ένας και μόνο· *η Κρήτη*. Ελπίζω πάντως να μην διαλέξει πάλι τις... Πάχνες για την επόμενη μεγάλη αναφορά. Υπάρχουν και χαμηλότερα υψόμετρα στην Κρήτη! Παραδείγματος χάριν εκείνος ο υπέροχος βυζαντινός βράχος με το εκκλησάκι του Προφήτη Ηλία στην έξοδο του φαραγγιού της Τρυπητής στη σκιά του μεγάλου Γκίγκιλου.

Φώτη, αρχηγέ, η «απρόθυμη ομάδα», οι φίλοι σου, θα είμαστε εκεί.

Στέφανος Τραχανάς